

“ZAMONAVIY TA’LIM SHAROITIDA PEDAGOGIK QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI”

ADPI Filologiya fakulteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

1-bosqich talabasi

Yoqubova Mubina Alimjanovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim sharoitida pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari tahlil qilinadi. Pedagogik qobiliyatlarning mohiyati, ularning tarkibiy komponentlari hamda o‘qituvchi kasbiy faoliyatidagi o‘rni ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, shaxsning kognitiv, emotsional va irodaviy xususiyatlari pedagogik qobiliyatlarni shakllantirishdagi asosiy psixologik omillar sifatida ko‘rib chiqiladi. Maqolada motivatsiya, refleksiya, ijtimoiy idrok va kommunikativ kompetensiyaning pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishdagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik qobiliyat, psixologik mexanizm, ta’lim jarayoni, motivatsiya, refleksiya, kommunikativ kompetensiya, kasbiy rivojlanish

Аннотация: В данной статье анализируются психологические механизмы развития педагогических способностей в условиях современного образования. Рассматриваются сущность педагогических способностей, их структурные компоненты и роль в профессиональной деятельности учителя. Особое внимание уделяется когнитивным, эмоциональным и волевым характеристикам личности как основным психологическим факторам формирования педагогических способностей. Также раскрывается значение мотивации, рефлексии, социального восприятия и коммуникативной компетентности в развитии педагогических способностей.

Ключевые слова: педагогические способности, психологический механизм, образовательный процесс, мотивация, рефлексия, коммуникативная компетентность, профессиональное развитие

Annotation: This article analyzes the psychological mechanisms of developing pedagogical abilities in modern educational conditions. It examines the essence of pedagogical abilities, their structural components, and their role in the professional activity of teachers. Special attention is given to cognitive, emotional, and volitional characteristics of personality as key psychological factors in the formation of pedagogical abilities. The importance of motivation, reflection, social perception, and communicative competence in the development of pedagogical abilities is also highlighted.

Keywords: pedagogical ability, psychological mechanism, educational process, motivation, reflection, communicative competence, professional development

Zamonaviy ta'lim tizimi jadal rivojlanib borayotgan sharoitda o'qituvchining kasbiy mahorati va pedagogik qobiliyatlari alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning intellektual, emotsional va ijtimoiy salohiyatini shakllantirishga yo'naltirilgan murakkab tizim sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan, pedagogik qobiliyatlar o'qituvchi faoliyatining samaradorligini belgilovchi asosiy psixologik omillardan biri hisoblanadi. Pedagogik qobiliyatlar o'qituvchining o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatishi, ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil etishi, bilimlarni tushunarli va qiziqarli tarzda yetkazishi hamda tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish imkoniyatini belgilaydi. Ushbu qobiliyatlar nafaqat kasbiy tajriba natijasi, balki shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, kognitiv jarayonlari, motivatsion sohasi va ijtimoiy tajribasi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Shuning uchun pedagogik qobiliyatlar murakkab psixologik tizim sifatida qaraladi va ularning rivojlanishi uzluksiz jarayon hisoblanadi. Zamonaviy psixologik-pedagogik tadqiqotlarda pedagogik qobiliyatlar kommunikativ, didaktik, tashkilotchilik, pertseptiv, empatik va refleksiv komponentlardan iborat yaxlit tizim sifatida talqin qilinadi. Ushbu komponentlarning har biri o'qituvchining kasbiy faoliyatida muhim o'rin tutadi va ta'lim jarayonining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, refleksiv qobiliyat o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilish, xatolarini anglash va ularni tuzatish orqali o'z ustida ishlashiga imkon yaratadi, bu esa pedagogik

mahoratning uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydi. Pedagogik qobiliyatlarning rivojlanishi bir qator psixologik mexanizmlar orqali amalga oshadi. Motivatsion mexanizm o'qituvchining kasbiy o'sishga bo'lgan ichki ehtiyojini shakllantiradi va uni uzluksiz malaka oshirishga undaydi. Kognitiv mexanizm esa idrok, xotira va tafakkur jarayonlari orqali pedagogik faoliyatni tahlil qilish va takomillashtirish imkonini beradi. Emotsional mexanizm o'qituvchining hissiy barqarorligini ta'minlab, o'quvchilar bilan ijobiy psixologik aloqa o'rnatishga yordam beradi. Shuningdek, ijtimoiy idrok va empatiya ham pedagogik qobiliyatlarning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular o'quvchilarning individual xususiyatlarini tushunishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim sharoitida pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirishga innovatsion yondashuvlar ham katta ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar va masofaviy ta'lim shakllari o'qituvchidan yuqori darajadagi moslashuvchanlik va ijodkorlikni talab etadi. Bu esa pedagogik qobiliyatlarni yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi o'qituvchining bilim va ko'nikmalarini doimiy yangilab borishiga sharoit yaratadi. Pedagogik qobiliyatlarning shakllanishida ijtimoiy muhit ham muhim o'rin tutadi. Oila, ta'lim muassasalari, pedagogik jamoa va jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar o'qituvchining kasbiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Hamkasblar bilan tajriba almashish, mentorlik tizimi va amaliy tajriba pedagogik qobiliyatlarning uzluksiz rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu jihatdan qaraganda, pedagogik qobiliyatlar nafaqat individual, balki ijtimoiy omillar bilan ham belgilanadigan murakkab psixologik hodisa hisoblanadi. Umuman olganda, pedagogik qobiliyatlar o'qituvchining kasbiy faoliyatida markaziy o'rin tutadi va ularning rivojlanishi uzluksiz psixologik-pedagogik jarayon sifatida kechadi. Ushbu jarayon motivatsiya, kognitiv faoliyat, refleksiya va ijtimoiy muhit kabi omillar integratsiyasi asosida shakllanadi hamda zamonaviy ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy psixologik-pedagogik tadqiqotlarda pedagogik qobiliyatlarning rivojlanishi ko'plab ilmiy nazariyalar va empirik izlanishlar asosida o'rganilmoqda. Xususan, Lev Vygotskyning ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi pedagogik qobiliyatlarni tushunishda muhim metodologik asoslardan biri hisoblanadi. Uning fikricha, shaxsning

kognitiv rivojlanishi ijtimoiy muhit va muloqot jarayonida shakllanadi, bu esa o'qituvchining ta'lim jarayonidagi o'rnini yanada muhimlashtiradi. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi o'qituvchining o'quvchi imkoniyatlarini to'g'ri baholashi va unga mos pedagogik yordam ko'rsatishi zarurligini ko'rsatadi. Bu jarayon bevosita o'qituvchining kommunikativ va pertseptiv qobiliyatlariga bog'liq bo'lib, pedagogik samaradorlikning oshishiga xizmat qiladi. Shuningdek, Albert Bandura tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, inson xulq-atvori kuzatish va taqlid qilish orqali shakllanadi. Uning mashhur tajribalarida bolalarning kattalar xulqini kuzatib agressiv yoki ijobiy xatti-harakatlarni takrorlashi aniqlangan. Bu esa o'qituvchining nafaqat bilim beruvchi, balki xulqiy model sifatidagi rolini ham asoslab beradi. Demak, pedagogning shaxsiy namuna bo'lishi uning pedagogik qobiliyatlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Carl Rogersning gumanistik yondashuvi esa ta'lim jarayonida shaxsiy rivojlanish va emotsional qo'llab-quvvatlashning muhimligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, samarali ta'lim muhitini yaratish uchun o'qituvchi empatiya, samimiylik va shartsiz ijobiy munosabatni namoyon etishi lozim. Bu esa o'quvchilarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi va ularning ta'lim jarayoniga faol jalb etilishini ta'minlaydi. Shu jihatdan qaraganda, pedagogik qobiliyatlarning emotsional mexanizmi alohida ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi o'qituvchining didaktik qobiliyatlarini asoslashda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Piagetga ko'ra, bolalar tafakkuri rivojlanish bosqichlariga ega bo'lib, har bir bosqichda o'quv materialini qabul qilish imkoniyati turlicha bo'ladi. Shu sababli o'qituvchi ta'lim metodlarini o'quvchining yosh va kognitiv xususiyatlariga moslashtirishi zarur. Bu esa pedagogik qobiliyatlarning moslashuvchanlik va didaktik kompetensiya bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, pedagogik qobiliyatlarning rivojlanishida refleksiya va emotsional intellekt alohida o'rin tutadi. O'z faoliyatini doimiy tahlil qilib boruvchi o'qituvchilar pedagogik jarayonni samaraliroq tashkil etadi, xatolarni tezroq aniqlaydi va ularni bartaraf etish orqali kasbiy rivojlanishga erishadi. Shuningdek, yuqori emotsional intellektga ega pedagoglar sinfdagi psixologik muhitni ijobiy shakllantirib, o'quvchilar bilan samarali kommunikatsiya o'rnatadi. Shu bilan birga,

raqamli texnologiyalar va innovatsion ta'lim vositalarining keng joriy etilishi pedagogik qobiliyatlarni yanada rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Raqamli kompetensiyaga ega bo'lgan o'qituvchilar o'quvchilarning faolligini oshirish, interaktiv darslarni tashkil etish va individual yondashuvni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa zamonaviy ta'lim tizimida pedagogik qobiliyatlarning uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydi. Umuman olganda, ilmiy nazariyalar va zamonaviy tadqiqotlar pedagogik qobiliyatlarning murakkab, ko'p komponentli va uzluksiz rivojlanadigan psixologik tizim ekanligini tasdiqlaydi. Ular ijtimoiy muhit, individual psixologik xususiyatlar va kasbiy tajriba integratsiyasi asosida shakllanadi hamda ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik qobiliyatlar zamonaviy ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim psixologik omil hisoblanadi. Ular o'qituvchining kasbiy faoliyatida kommunikativ, didaktik, emotsional va reflektiv imkoniyatlar orqali namoyon bo'lib, uzluksiz rivojlanib boradigan murakkab tizimni tashkil etadi. Ilmiy nazariyalar va zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pedagogik qobiliyatlar nafaqat tug'ma xususiyatlar, balki ijtimoiy muhit, kasbiy tajriba va uzluksiz o'z-o'zini rivojlantirish jarayonida shakllanadi. Shu bois, o'qituvchining doimiy malaka oshirishi, reflektiv yondashuvi va innovatsion texnologiyalardan foydalanishi uning pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bandura, A. (1977). Social learning theory. Prentice Hall.
2. Nurullo o'g'li, A. A. (2023). Sharq mutafakkirlarining asarlarida psixodiagnostikaga doir qarashlari. Taraqqiyot, 13.
3. Piaget, J. (1970). Science of education and the psychology of the child. Orion Press.
4. Rogers, C. R. (1961). On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. Houghton Mifflin.

5. Vaxabova, O‘. T. (2024). Globallashuv sharoitida axborot muhitining yoshlar ijtimoiy normalari shakllanishiga ta’sirining psixologik jihatlari. *Sovremennoe obrazovanie (Uzbekistan)*, 12(145), 46–51.
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
7. Vahabova, O‘g‘ilxontolibjonovna. (2023). Axborot muhiti yoshlar ijtimoiy normalari shakllanishiga ta’sirini tadqiq etishning metodik jihatlari. *Sovremennoe obrazovanie (Uzbekistan)*, 11(132), 15–22. https://doi.org/10.34920/SO/VOL_2023_ISSUE_11_3
8. Woolfolk, A. (2016). *Educational psychology*. Pearson.
9. Zimbardo, P. G. (2007). *The Lucifer effect: Understanding how good people turn evil*. Random House.
10. Freud, S. (1923). *The ego and the id*. Hogarth Press.